

Franczuk Katarzyna: Wybrane rodzaje testamentów i przesłanki ich (nie)ważności

Uniwersytet Wrocławski

Wstęp

Testowanie stanowi formę czynności prawnej, charakteryzującą się wysokim stopniem sformalizowania. Uchybienie rozlicznym wymogom, określonym przez ustawodawcę w sposób rozbudowany i szczegółowy nierzadko skutkuje sankcją nieważności tak dokonanej czynności. Wielość form testamentów, jakie mogą być sporządzane w aktualnym stanie normatywnym to wyraz dążenia prawodawców do dostosowania w możliwie największym stopniu prawa do realiów życia człowieka, ułatwiając mu sporządzenie niewadliwego testamentu. Niektóre z nich mają bardzo stare korzenie, sięgające czasów starożytnych. I nie powinno nas to dziwić. Potrzeba wyrażenia ostatniej woli i ostatecznego rozporządzenia swym dorobkiem towarzyszyła bowiem ludzkości od zarania dziejów.¹

Tak w Polsce, jak i wielu innych ustawodawstwach testament nie doczekał się swojej definicji legalnej. Możemy jednak mówić o nim w 2 kontekstach. W pierwszym z nich, jak już zostało nadmienione, testament postrzegany jest jako dokonywana przez uprawnionego jednostronna czynność prawna, za pomocą której testator rozporządza swoim majątkiem na wypadek śmierci. Po drugie testament oznacza po prostu dokument. I to szczególnego rodzaju dokument - zawierający oświadczenie woli.² Wspomniane rozróżnienie ma znaczenie w świetle rozważań dotyczących przesłanek przesądzających o wywołaniu określonych, oczekiwanych skutków prawnych.

Podstawowym podziałem testamentów jest ich dychotomiczna dyferencjacja na testamenty zwykłe i szczególne. Te ulegają dalszym podziałom.³ W swoim wystąpieniu chciałabym się skupić na 2 rodzajach, po jednym z każdej grupy. Będą to mianowicie: testament holograficzny pochodzący z grupy testamentów zwykłych oraz testament ustny, którego kwalifikuje się jako testament szczególny. Do analizy wybrałam właśnie te dwa rodzaje testamentu, ponieważ w doktrynie i piśmiennictwie podkreśla się, że w ich przypadku szczególnej wnikliwości wymaga badanie wypełnienia przesłanek formalnych.

¹ K. Liżyńska, *Badanie autentyczności testamentu holograficznego*, Wrocław 2008, s. 11.

² Tamże.

³ M. Niedośpiał, *Wzory testamentów wraz z komentarzem*, Bielsko-Biała 2000, s. 18.

Testament holograficzny (własnoręczny)

Art. 949 par. 1 KC nakazuje uznawać testament holograficzny za testament sporządzony w całości pismem ręcznym, podpisany i opatrzony datą (gr. holos – cały, grafien – pisać).⁴ Nie wymaga dla swej ważności obecności świadków, a spadkodawca może zachować w tajemnicy zarówno fakt jego sporządzenia, jak też jego treść. Wydawać by się mogło, że taka forma nie została obwarowana przez ustawodawcę szczególnie wymagającymi obostrzeniami. Jednak problemy, jakie nastęrczyć może konieczność ustalenia cechy własnoręczności rozmywa to mylne wyobrażenie.

Wymaganie sporządzenia przez testatora testamentu w całości pismem ręcznym zastrzeżone jest ad solemnitatem. Uzasadnienie dla ustanowienia takiego rygoru stanowi potrzeba wyeliminowania zagrożenia w postaci fałszerstwa ze strony osób trzecich. Wymóg dotyczy całego tekstu testamentu, a nie jedynie jego podpisu z jasnych względów – dużo łatwiej byłoby podrobić sam podpis. Pierwsze trudności pojawiają się na poziomie ustalenia znaczenia pojęcia: pismo ręczne. Z uwagi na oczywistość terminu nie definiuje się go w sposób oficjalny. Z greckiego pingere oznacza malować. Idąc takim tropem należałoby przyjąć, że pismo ręczne to zespół znaków wyrażających pewną treść myślową człowieka.⁵ Stanowi ona jeden z najbardziej charakterystycznych jego działań, a dzięki temu, że dokonuje się z udziałem czynności psychicznych pozwala zindywidualizować twórcę. Sam rodzaj pisa, jego forma oraz język, w którym sporządzany jest testament nie mają wpływu na jego ważność. Ważne jest jedynie aby to wyraziciel woli był jednocześnie twórcą znaków ją wyrażających. Jeśli testament sporządzany jest w języku obcym (obcym dla testatora), musi on znać znaczenie używanych słów. Co ważne, o nieważności testamentu przesądzać będzie również sporządzenie go przez osobę, która nie potrafi pisać ani czytać, taką która kopiuje jedynie czyjś tekst, odwzorowując obserwowane znaki. Natomiast zupełnie nieczytelne, ale własnoręczne pismo wprawdzie nie pociągnie za sobą nieważności testamentu, ale jego bezskuteczność, ponieważ wola testatora będzie nierozpoznawalna dla innych.⁶

Sąd najwyższy w uchwale z 30 VI 1972 r.⁷ zwrócił uwagę na to, że przy badaniu autentyczności testamentu holograficznego nie można zapomnieć o tym, iż jedynie oryginał

⁴ Artykuł „Jakie są rodzaje testamentów”, dostępny w Internecie [10.05.2013 r.]:

<http://www.infor.pl/prawo/spadki/testament/78820,Jakie-sa-rodzaje-testamentow.html>.

⁵ K. Liżyńska, jw., s. 20.

⁶ M. Zelek i in., *Spadek i testament. Poradnik praktyczny*, Warszawa 2012, s. 112 i n.

⁷ I CR 403/72, OSNC nr 3/1973, poz. 49.

testamentu jest testamentem w rozumieniu przepisów KC. Jego odpis, chociażby sporządzony był własnoręcznie nie może być uważany za testament. Ten sam sąd w postanowieniu z 20 VII 2005 r.⁸ podkreśla, że treść testamentu może być ustalona w postępowaniu sądowym za pomocą wszelkich dostępnych środków dowodowych. Specjaliści badają nie tylko wielkość i kształt liter, ale także co ciekawe dostrzegalne odchylenia od szkolnych wzorców, co przesądza ich zdaniem o pewnych cechach osobowości, czy też powiązanie wyglądu liter z budową układu kostnomięśniowego (głównie przedramienia i dłoni) piszącego. Zaznaczają oni również, że poza wykształceniem oraz wykonywanym zawodem czynnikiem, który determinuje nasz charakter pisma jest częstotliwość pisania. Im człowiek więcej posługuje się piśmem, tym jego pismo posiada więcej charakterystycznych cech.⁹

Wiele kontrowersji wzbudza kwestia podpisania testamentu holograficznego. Art. 949 wyraźnie stanowi, że testament powinien być podpisany. Złożenie zatem podpisu przez testatora jest elementem nieodzownym. W żadnym jednak innym przepisie nie znajdziemy informacji dotyczących tego, w jakiej formie podpis powinien być złożony. Warto przyjrzeć się sentencji uchwały SN z 9 V 1995 r.¹⁰ Dotyczyła ona następującej sprawy: spadkodawca sporządził w całości testament piśmem odręcznym, ale w jego treści przed rozporządzeniem majątkiem wpisał swoje imię i nazwisko. Narodziło się pytanie o ważność tak sporządzonego testamentu? Sąd w wyroku przede wszystkim zwrócił uwagę na funkcje własnoręcznego podpisania przez spadkodawcę. Wymienił 3 podstawowe – własnoręczny podpis:

1. świadczy o tym, że osoba sporządzająca testament miała wolę i świadomość testowania
2. pozwala zidentyfikować osobę spadkodawcy
3. jest wyrazem tego, że spadkodawca złożył oświadczenie woli w całości, że sporządzone pismo jest ukończonym testamentem (dostrzeżenie przez sąd tej trzeciej funkcji zadecydowało o ostatecznym rozstrzygnięciu)

SN przyjął zapatrywanie wyrażone w doktrynie, że nieważna jest ta część testamentu, która znajduje się poniżej podpisu testatora i nie jest przez niego podpisana (drugi raz). Należy więc przyjąć, że osoba sporządzająca testament, który w jego treści wymienia swoje imię i nazwisko nie dopełnia tym samym obowiązku złożenia własnoręcznego podpisu.

⁸ II CK 2/05, „Monitor Prawny” nr 16/2005, poz. 779.

⁹ K. Liżyńska, jw.

¹⁰ III CZP 55/95, OSNC nr 9/1995, poz. 126.

Kolejną przesłanką ważności testamentu holograficznego jest zgodnie z art. 949 KC opatrzenie go datą. Ustawodawca nie wskazał jednak, z jakich elementów powinien się składać taki zapis. Dawne prawo spadkowe wymagało wyraźnie, by data wyrażona była za pomocą dnia, miesiąca i roku. Aktualny stan normatywny odszedł od sztywnego określenia jej formy. Wystarczające jest nawet podanie daty w sposób opisowy. W przypadku zaś, gdyby testator nie dopełnił tego wymogu brak daty nie pociąga za sobą nieważności testamentu własnoręcznego. Testament taki należy uznać za niedatowany.

Umieszczenie daty na testamencie pełni ważne funkcje. Przede wszystkim chodzi o ustalenie, że w chwili sporządzenia testamentu spadkodawca posiadał zdolność do jego sporządzenia oraz ustalenia wzajemnych relacji kilku testamentów. Tylko wtedy, gdy brak jest wątpliwości dotyczących tych okoliczności, testament sporządzony bez określenia daty można uznać za ważny. Zupełnie nie ma znaczenia miejsce, w którym zostanie wpisana data.¹¹

Testament ustny

Zgodnie z art. 952 par. 1 KC, jeżeli istnieje obawa rychłej śmierci spadkodawcy albo jeżeli na skutek szczególnych okoliczności zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe lub bardzo utrudnione, spadkodawca może oświadczyć ostatnią wolę ustnie przy jednoczesnej obecności co najmniej trzech świadków. Paragraf drugi z kolei mówi, że treść testamentu może być stwierdzona w ten sposób, że jeden ze świadków albo osoba trzecia spíše oświadczenie spadkodawcy przed upływem roku od jego złożenia, z podaniem miejsca i daty oświadczenia oraz daty i miejsca sporządzenia pisma, a pismo to podpiszą spadkodawca, dwaj świadkowie albo wszyscy świadkowie. W wypadku gdyby treść nie została sporządzona w taki sposób, można ją w ciągu 6 miesięcy od dnia otwarcia spadku stwierdzić przez zgodne zeznania świadków złożone przed sądem.¹²

To co szczególnie nurtuje przy analizie wspomnianych uregulowań to zwrot ‘obawa rychłej śmierci’. SN wykazał się trzema różnymi trendami orzecznictwymi, jeśli chodzi o tę kwestię.¹³ Pierwszy z nich kładzie nacisk na istnienie obiektywnych przesłanek uzasadniających taką obawę. W wyroku z 21 V 2003 r.¹⁴ mówi, że stan psychiczny

¹¹ M. Niedośpiał, jw., s. 99 in.

¹² M. Zelek, jw., s. 140.

¹³ M. Krawczyk, *Testament ustny w świetle regulacji kodeksowej, poglądów doktryny i orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Siedlce 2009, s. 145-153.

¹⁴ III CK 7/02, OSNC nr 1/2005, poz. 7.

spadkodawcy nie może być jedynym czynnikiem decydującym. Zdarzają się bowiem takie choroby psychiczne, w których pacjent zaniepokojony jest swoim stanem zdrowia mimo braku uzasadnionych podstaw do takiego myślenia. Druga grupa orzeczeń podkreśla, iż decydującym kryterium rozstrzygnięcia powinno być subiektywne odczucie testatora, a więc podchodzi do tego zagadnienia w sposób zupełnie odmienny. Trzecia linia argumentacyjna zwraca uwagę zarówno na aspekt obiektywny, jak i subiektywny i najlepiej wyraża ją orzeczenie z 28 III 2000 r.¹⁵, w którym Sąd Najwyższy stwierdził, iż wymagane dla ważności testamentu ustnego istnienie obawy rychłej śmierci jest spełnione szczególnie wówczas, gdy subiektywne przekonanie spadkodawcy w tym przedmiocie oparte jest na uzasadniających je okolicznościach.

Warto zwrócić również uwagę na ciekawe orzeczenie, w którym SN stwierdził, że testament ustny mogą sporządzić również osoby głuche, nieme i głuchonieme, jeśli mają pełną zdolność do czynności prawnych. Warunkiem ważności takiego testamentu jest wykazanie, że spadkodawca miał wolę testowania w tej formie i oświadczył swą wolę w sposób dostateczny.¹⁶

Przez oświadczenie woli w sposób dostateczny należy zatem rozumieć podanie przez testatora treści testamentu, czyli wyraźne stwierdzenie, jakie korzyści i komu przeznacza. Jednak nie wystarczy ograniczenie się spadkodawcy do potakiwania, przyjęcia treści podsunętej, zaproponowanej bądź wyrażonej przez inną osobę. Wreszcie treść oświadczenia spadkodawcy musi być zrozumiała dla każdego z trzech świadków testamentu, każdy ze świadków musi pojmować znaczenie ruchów, gestów lub innego zachowania testatora.¹⁷

Kolejnym niezbędnym warunkiem sporządzenia skutecznego testamentu ustnego jest obecność 3 świadków. Art. 956 KC zastrzega, że świadkiem nie może być osoba, która nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych, osoba niewidoma, głucha lub niema albo nieumiejąca czytać i pisać, czy też osoba, która nie włada językiem, w którym spadkodawca oświadcza swoją wolę, a także osoba skazana prawomocnym wyrokiem sądowym za składanie fałszywych zeznań. Art. 957 KC dodaje, że nie może być nim również osoba, dla której w testamencie została przewidziana jakakolwiek korzyść. Świadcami nie mogą być również: małżonek testatora, krewni, powinowaci pierwszego i drugiego stopnia oraz osoby pozostające w stosunku przysposobienia.

¹⁵ II CKN 875/98, LEX nr 5087.

¹⁶ M. Krawczyk, jw.

¹⁷ E. Skowrońska-Bocian, *Testament w prawie polskim*, Warszawa 2004, s. 125-134.

Przepis określa minimalną liczbę świadków, znaczy to, że liczba świadków może być większa od 3. Stosownie do orzeczenia SN z 29 I 1999 r.¹⁸, świadkiem nie może być osoba, która znalazła się w miejscu sporządzenia testamentu ustnego przypadkowo. Taka, do której oświadczenie nie było kierowane.

Jeśli chodzi o przesłankę prawidłowego stwierdzenia treści testamentu ustnego, warto przytoczyć orzeczenie SN z 17 IX 2003 r.¹⁹, w którym stwierdza, że przez prawidłowe sporządzenie protokołu testamentu ustnego należy rozumieć jego prawidłowość zarówno od strony formalnej (zachowanie terminu rocznego, podanie miejsca i daty oświadczenia oraz miejsca i daty sporządzenia pisma, złożenie wymaganych podpisów), jak i materialnej (jasność treści, zgodność treści pisma z oświadczeniem woli testatora). Z kolei zagubienie dokumentu stwierdzającego treść testamentu ustnego niekoniecznie powodować musi jego bezskuteczność. Nawet po upływie terminów jest to czynność odwracalna. Nie należy zapominać, że alternatywnym sposobem stwierdzenia treści są zeznania 3 świadków. Nie mogą być oni przesłuchani przed upływem 6 miesięcy od otwarcia spadku.

Podsumowanie

Na zakończenie swoich rozważań chciałabym podkreślić to, co zostało zaznaczone na wstępie. Szereg wymogów ustanowionych przez ustawodawcę, warunkujących ważność i skuteczność obu omówionych form ma służyć przede wszystkim ochronie testatora jako podmiotu uprawnionego do wyrażenia swej własnej, niczym nieskrępowanej woli.

Bibliografia:

1. Krawczyk M., *Testament ustny w świetle regulacji kodeksowej, poglądów doktryny i orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Siedlce 2009.
2. Liżyńska K., *Badanie autentyczności testamentu holograficznego*, Wrocław 2008.
3. Niedośpiał M., *Wzory testamentów z komentarzem*, Bielsko-Biała 2000.
4. Skowrońska-Bocian E., *Testament w prawie polskim*, Warszawa 2004.
5. Zelek M. i in., *Spadek i testament. Poradnik praktyczny*, Warszawa 2012.

¹⁸ I CKN 999/97, LEX nr 393851.

¹⁹ II CK 20/02, LEX nr 146456.

Źródła internetowe:

1. Artykuł „Jakie są rodzaje testamentów”, dostępny w Internecie [10.05.2013 r.]:
<http://www.infor.pl/prawo/spadki/testament/78820,Jakie-sa-rodzaje-testamentow.html>

Orzecznictwo Sądu Najwyższego:

1. Uchwała z dnia 30 VI 1972, I CR 403/72, OSNC nr 3/1973, poz. 49.
2. Postanowienie z dnia 20 VII 2005, II CK 2/05, „Monitor Prawny” nr 16/2005, poz. 779.
3. Uchwała z dnia 9 V 1995, III CZP 55/95, OSNC nr 9/1995, poz. 126.
4. Wyrok z dnia 21 V 2003, III CK 7/02, OSNC nr 1/2005, poz.7.
5. Orzeczenie z dnia 28 III 2000, II CKN 875/98, LEX nr 5087.
6. Orzeczenie z dnia 29 I 1999, I CKN 999/97, LEX nr 393851.
7. Orzeczenie z dnia 17 IX 2003, II CK 20/02, LEX nr 146456.

